

แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน

Guidelines for Development of Right Livelihood According to Buddhism in the Community

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร¹ อรชร ไกรจักร² และพระมหาวรณัฐธณ์ ญาณกิตติ³

Phramaha Somboon Uddhikaro, Orachon Kraichakr and

Pramaha Warantorn Yanakitti

Received: May 04, 2023

Revised: June 04, 2023

Accepted: June 13, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักการสัมมาชีพและหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ และ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงเอกสาร ใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 7 รูป/คน ตามกลยุทธ์การคัดเลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการสัมมาชีพ มี 3 ข้อ ดังนี้ (1) ความสะอาดทางกาย (2) ความสะอาดทางวาจา (3) ความสะอาดทางใจ ส่วนหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพมี 5 หลักธรรม ดังนี้ (1) หลักธรรมคัมภีร์โลก (2) หลักทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม (3) หลักไตรสิกขา (4) หลักอิทธิบาท (5) หลักอริยสัจ 2) แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน มี 4 ขั้น ดังนี้ (1) ทุกข์: การศึกษาสภาพปัญหา ประชาชนชุมชนควรศึกษาสถานการณ์การดำเนินธุรกิจ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ความสามารถในการแข่งขัน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินธุรกิจ และด้านการตลาด (2) สมุทัย: การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน ประชาชนชุมชนควรสำรวจความสนใจด้านอาชีพของชาวบ้าน ควรวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนก่อนสอนอาชีพให้กับชาวบ้าน (3) นิโรธ: การกำหนด

¹⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: phannasomgs@gmail.com, Tel. 086-9925996

เป้าหมายและวางแผน ประชาชนชุมชนควรกำหนดเป้าหมายการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน และควรวางแผนการพัฒนาสัมมาชีพอย่างรอบครอบเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ (4) มรรค: การพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน ประชาชนชุมชนควรดำเนินการโดยแจ้งให้ชาวบ้านทราบ เปิดรับสมัครชาวบ้านเข้าฝึกอบรม สอนอาชีพแก่ชาวบ้าน มอบหมายงานให้ชาวบ้านฝึกทักษะอาชีพ และสนับสนุนส่งเสริมชาวบ้านให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพ

คำสำคัญ: การพัฒนา, ชุมชน, สัมมาชีพ

Abstract

The objectives of this research article were 1) to study the principles of right livelihood and Dhamma principles that supported right livelihood; and 2) to study the guidelines for development of right livelihood according to Buddhism in the community. This research was qualitative research and documentary research. The research tool was used, namely a semi-structured interview form. 7 key informants were interviewed based on purposive sampling strategy. Data were collected by interviews and document studies. Data were analyzed according to the principles of content analysis. The results of the research found that 1) there were 3 principles of right livelihood as follows: (1) physical cleanliness, (2) verbal cleanliness, (3) mental cleanliness. As for the principles that supported right livelihood, there were 5 principles as follows: (1) the Dhamma principles of protecting the world, (2) the principles of Ditthadammikatthasangvattanikadhamma, (3) the principles of Tiskkha, (4) the principles of Iddhipada, (5) the principles of Ariyasacca; 2) the guidelines for development of right livelihood according to Buddhism in the community had 4 steps as follows: (1) Dukkha: study of problem conditions, community scholars should study business operations situations, trends of future change competitiveness and factors affecting business operations and marketing, (2) Samudaya: analysis of community potential, community scholars should explore the career interests of the villagers, analyze community potential before teaching occupations to villagers, (3) Nirodha: setting goals and planning, community scholars

should set goals for development of right livelihood in the community, plan the development of right livelihood in a comprehensive manner so that the work achieved the goals set, (4) Magga: development of right livelihood in the community, community scholars should take action by informing the villagers, open to recruit villagers to attend training, teach careers to villagers, assign work to villagers to practice vocational skills and support and promote villagers to form professional groups.

Keywords: Development, Community, Right Livelihood

บทนำ

ปัญหาความยากจนในประเทศไทยเป็นปัญหาระดับชาติที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน ปัญหาความยากจนในประเทศไทยดังกล่าวมีสาเหตุ 7 ประการ ประกอบด้วย 1) ระบบโครงสร้างแบบยอดแคบฐานกว้าง หมายความว่า คนรวยก็รวยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนคนจนก็จนแทบลืมหูลืมตาอ้าปากไม่ได้ 2) ประชาชนติดสุรา ติดการพนันโดยเฉพาะ การซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาล 3) ระบบการศึกษาสอนให้นักเรียนทำตามระบบ แต่ไม่ได้สอนให้นักเรียนคิดด้วยตนเอง นักเรียนจึงไม่ค่อยมีทักษะการใช้ชีวิตเมื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน 4) ประชาชนหวังพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จนลืมนึกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จได้เพราะการลงมือทำ 5) ระบบทุนผูกขาด หมายความว่า พ่อค้ารายย่อยไม่สามารถแข่งขันกับพ่อค้ารายใหญ่ได้ ธุรกิจของพ่อค้ารายย่อยจึงมักจะขาดทุนอยู่เสมอ 6) ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรสำหรับประกอบอาชีพได้รวมถึงไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ 7) หน่วยงานภาครัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้จริง (กระทรวง จารุศิริ, 2562) นอกจากนี้ ปัญหาความยากจนส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดโอกาสทางการศึกษา และความยากจนที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ (จากรุ่นสู่รุ่น) หมายความว่า พ่อแม่ก่อหนี้ไว้ เมื่อพ่อแม่เสียชีวิต ลูกต้องมาใช้หนี้แทนพ่อแม่ (Moneybuffalo, 2565) ฐานเศรษฐกิจ (2565) ได้เปิดเผยข้อมูลว่า 10 จังหวัดลำดับต้น ๆ ที่มีคนจนมากที่สุด ในปี พ.ศ. 2565 ประกอบด้วย 1) เชียงใหม่ มีจำนวนคนจน 52,928 คน คิดเป็นสัดส่วน 5.36% 2) บุรีรัมย์ มีจำนวนคนจน 45,356 คน คิดเป็นสัดส่วน 4.41% 3) เชียงราย มีจำนวนคนจน 42,140 คน คิดเป็นสัดส่วน 5.42% 4) นครศรีธรรมราช มีจำนวนคนจน 36,941 คน คิดเป็นสัดส่วน 4.30% 5) อุตรธานี มีจำนวนคนจน 36,931 คน คิดเป็นสัดส่วน 3.70% 6) น่าน มีจำนวนคนจน 35,949 คน คิดเป็น

สัดส่วน 10.97% 7) เพชรบูรณ์ มีจำนวนคนจน 35,548 คน คิดเป็นสัดส่วน 5.00% 8) นครราชสีมา มีจำนวนคนจน 32,144 คน คิดเป็นสัดส่วน 1.87% 9) ชัยภูมิ มีจำนวนคนจน 29,845 คน คิดเป็นสัดส่วน 3.64% 10) ศรีสะเกษ มีจำนวนคนจน 28,892 คน คิดเป็นสัดส่วน 3.08%

ปัญหาความยากจนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยมีความเหลื่อมล้ำสูง ประชาชนไม่มีความเสมอภาคและไม่มีความเท่าเทียมกัน จนมีผู้กล่าวสำนวนนี้ว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” (ณัฐภัทร์ กิ่งเนตร และคณะ, 2562) แม้รัฐบาลจะกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม ถึง 13 ฉบับแล้วก็ตาม แต่ประชาชนโดยส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังลำบากยากจน ดังนั้น กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2561) เล็งเห็นผลกระทบจากปัญหาความยากจน จึงได้กำหนดโครงการสร้างสัมมาชีพชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากภายใต้แนวคิด “ชาวบ้าน สอนชาวบ้าน” และได้นำเสนออาชีพทางเลือกตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น อาชีพเกษตรผสมผสาน อาชีพนวดแผนไทย อาชีพขายอาหาร อาชีพช่างซ่อมรองเท้า/ช่างเย็บผ้า จะอย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2565 ที่ผ่านมา ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ได้เปิดเผยข้อมูลการสำรวจหนี้ครัวเรือนจากประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 1,350 คน พบว่า มีหนี้ครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 501,711 บาท ต่อครัวเรือน ซึ่งเป็นจำนวนที่สูงที่สุดนับตั้งแต่ที่เคยสำรวจภาวะหนี้สินครัวเรือน ส่วนสาเหตุการเป็นหนี้มาจากค่าครองชีพที่ปรับตัวสูงขึ้น รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย การผ่อนสินค้าที่เกินความจำเป็น และการว่างงาน (อนงนาภา สิทธิคง, 2565) ปัญหานี้สินของประชาชนดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่ประสบปัญหาภาวะยากจนจนกระทั่งต้องไปกู้เงินเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน

เมื่อพิจารณาเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ชนบท พบว่า ชุมชนในชนบทประสบปัญหาต่าง ๆ ประกอบด้วย ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการขาดแคลนงานทำ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการผลิต (นำโชค อุณเวียง, 2564) ปัญหาเหล่านี้ทำให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพชีวิตไม่ค่อยดี มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ดังนั้น ในวงการพุทธศาสนศึกษา (Buddhist Studies) นักวิชาการจึงพยายามเสนอหลักธรรมสำหรับพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดย ทิพาภรณ์ เยสุวรรณ์ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “หลักธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง” พบว่า การพัฒนาชุมชนเพื่อยกระดับชุมชนสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งจะต้องนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ดังนี้ 1) จักร 4 ทิฐุธัมมิกกัตถประโยชน์ 4 อิทธิบาท 4 พละ 5 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนให้ถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ 2) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการสงเคราะห์คนในชุมชน 3) อคติ 4 พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการบริหารปกครองชุมชน 4) ฆราวาสธรรม

4 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการบริหารองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน และต้นทุนทางภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และในขณะเดียวกัน ทาริตา แต่งเส็ง ญัฐวิภา ทองรุ่ง และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2020) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธ” พบว่า การพัฒนาชุมชนมีความสำคัญเพราะเป็นการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมและปัญหาความยากจนให้น้อยลง ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ คือ การมีส่วนร่วมจากหลากหลายภาคส่วน ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชน นักวิชาการ และองค์กรธุรกิจ ดังนั้น การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนของท้องถิ่นมี 5 ประเด็น คือ 1) การจัดการชุมชนบนวิถีแห่งความเป็นจริง 2) การจัดการชุมชนเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต 3) การจัดการชุมชนบนพื้นฐานความถูกต้อง 4) การจัดการชุมชนบนพื้นฐานความสบายใจ 5) การจัดการชุมชนบนพื้นฐานความสามัคคี การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธให้ครบทั้ง 5 ประเด็นดังกล่าว จะทำให้ประชาชนในชุมชนเป็นคนดี ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง มีความขยันในการหาทรัพย์ รู้จักแบ่งปัน และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อกัน นอกจากนี้ พระมหาภาธร อาภาธโร (อินทะพูล) และพลวัฒน์ สีทา (2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า การนำหลักสาราณียธรรมมาบูรณาการร่วมกับการพัฒนาชุมชน จะส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ช่วยเหลือประชาชนด้วยความจริงใจ แจ้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ตั้งความปรารถนาดีต่อชุมชน ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และจะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเห็นตรงกันกับชุมชน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ทำให้คณะผู้วิจัยแลเห็นช่องโหว่ของงานวิจัย (Research Gap) ดังกล่าวว่า ผลการศึกษาของทิพากรณ์ เยสุวรรณ์ เป็นการนำเสนอหลักธรรมแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามเท่านั้น หากประชาชนไม่ปฏิบัติตาม การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ส่วนผลการศึกษาของทาริตา แต่งเส็ง ญัฐวิภา ทองรุ่ง และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ เป็นการนำเสนอแนวทางการจัดการชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนาเท่านั้น นอกจากนี้ผลการศึกษาของพระมหาภาธร อาภาธโร (อินทะพูล) และพลวัฒน์ สีทา เป็นการเสนอแนวทางการนำหลักสาราณียธรรมลงไปประยุกต์ใช้ในชุมชนเท่านั้น แต่งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นไม่ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนซึ่งเป็นปัญหาระดับชาติเลย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาหลักการสัมมาชีพ หลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ และแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน เพราะคณะผู้วิจัยเห็นประโยชน์อย่างชัดเจนว่า ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นตะเกียงส่องทางในการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชนให้กับนักพัฒนาชุมชน ประชาชน และนักวิจัยเชิงปฏิบัติการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักการสัมมาชีพและหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งอธิบายความจริง หรือสภาพการณ์อย่างลึกซึ้งในกระบวนการวิจัยเพื่อค้นหาความจริง (Belenky, 1992 อ้างถึงในวรรณคดี สุทธินรากร, 2562) ฉะนั้น คณะผู้วิจัยจึงใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาหลักการสัมมาชีพ หลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ และแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน โดยใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structural interview) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) 7 รูป/คน ตามกลยุทธ์การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) 5 ขั้นตอน (Lodico, M.G., Spaulding, D.T. & Voegtler, K.H., 2006 อ้างถึงในภัทรพร เกษสังข์, 2559) ดังนี้ 1) เตรียมข้อมูลและจัดระบบข้อมูลด้วยการนำเทปสัมภาษณ์ไปถอดออกมาเป็นตัวอักษรพร้อมกับจัดหมวดหมู่ข้อมูล 2) ทบทวนและสำรวจข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพื่อทราบว่า ข้อมูลดังกล่าวเพียงพอต่อการวิเคราะห์เพื่อสรุปผลการวิจัยหรือไม่ 3) อ่านข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พร้อมกับลงรหัสข้อมูล 4) อ่านทบทวนข้อมูลอีกครั้งพร้อมกับกำหนดประเด็นใหญ่ โดยนำประเด็นดังกล่าวมาเป็นโครงสร้างในการเขียนรายงานผลการวิจัย 5) เขียนรายงานผลการวิจัยตามประเด็นที่กำหนด ร้อยเรียงเนื้อหาในเชิงพรรณนา พร้อมกับยกคำพูดมาอ้างอิงโดยใช้เครื่องหมาย quotation (" ") เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากขึ้นตามหลักการเขียนรายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ

2. การวิจัยเชิงเอกสาร เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งศึกษาเอกสาร หนังสือ รายงานต่าง ๆ เพื่อค้นหาองค์ความรู้ใหม่ (อาภา วรรณฉวี, 2564) ฉะนั้น คณะผู้วิจัยจึงใช้การวิจัยเชิงเอกสาร โดยดำเนินการตาม 5 ขั้นตอน (Elise, W. & Richard, W., 2013) ดังนี้ 1) กำหนดเกณฑ์หรือคุณสมบัติของเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์ โดยเอกสารที่คณะผู้วิจัยกำหนดไว้ คือ พระไตรปิฎก และหนังสือที่เกี่ยวข้อง 2) รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสัมมาชีพ 3) ระบุประเด็นสำคัญที่จะวิเคราะห์ ซึ่งประเด็นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ หลักการสัมมาชีพ หลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ และ

แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน 4) สํารวจเนื้อหาในเอกสาร หนังสือที่รวบรวมไว้ เพื่อค้นหาข้อความที่สอดคล้องกับประเด็นที่กำลังศึกษาวิจัย 5) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาหลักการสัมมาชีพและหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ พบว่า สัมมาชีพ คือ อาชีพที่สะอาดบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มีหลักการ 3 ข้อ ดังนี้ 1) ความสะอาดทางกาย คือ การไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อจำหน่าย การไม่ลักทรัพย์ของบุคคลอื่น การไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม การไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย การไม่ประกอบมิถนาวณิชชา ได้แก่ การค้าขายสัตว์ การค้าขายสุรา การค้าขายอาวุธ การค้าขายยาพิษ การคํามนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 22) 2) ความสะอาดทางวาจา คือ การไม่พูดเท็จ การไม่พูดเลียบเคียง การไม่พูดหวานล่อม เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 14, 2539) 3) ความสะอาดทางใจ คือ การไม่เอาใจเปรียบบุคคลอื่น การไม่โลภ การไม่มีอคติ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเห็นอกเห็นใจบุคคลอื่น ความละอายเกรงกลัวต่อบาป การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การส่งเสริมเกื้อกูลบุคคลอื่น การใช้ปัญญาในการสร้างสรรค์อาชีพและแก้ไขปัญหา การบริหารชีวิตอย่างสมดุลในท่ามกลางคน ธรรมชาติ และความเชื่อ ดังคํากล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

“สัมมาชีพ คือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับมิถนาวณิชชา มิถนาวณิชชา คือ การค้าขายที่ผิด คํายาพวกสุรา คํายาของมีนเมา คํามนุษย์” (โกนิษฐ ศรีทอง, 2566, 8 กุมภาพันธ์)

“สัมมาอาชีพะ คือการใช้ชีวิตชอบไม่ผิดศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สัมมาอาชีพะ ต้องไม่เบียดเบียน ต้องไม่คิดมิชอบ ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือการไม่เบียดเบียนมี 3 ทาง คือ มโนกรรม วจีกรรม และกายกรรม” (ประเวศ อินทองปาน, 2566, 13 กุมภาพันธ์)

“หลักสัมมาอาชีพคือความซื่อสัตย์สุจริต ชยัน เก็บออม มัธยัสถ์ ทำงานเลี้ยงชีวิต เพื่อให้ได้ผลตอบแทนตามความเหมาะสม ไม่โลภ มีหิริโอตฺตปปะ คือ ความละอายต่อบาป” (โยธิน แสงดี, 2566, 7 กุมภาพันธ์)

“สัมมาอาชีพ หมายถึง การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม คำว่าสัมมาอาชีพในเชิงหลักธรรมะ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การทำ

อาชีพที่เคารพต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เอาชนะ ไม่ทันสมัยเกินไป จนไปเบียดเบียน
ธรรมชาติ” (วรรณดี สุทธินรากร, 2556, 9 กุมภาพันธ์)

คำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า หลักการสัมมาชีพครอบคลุมกาย
วาจา ใจ โดยมีใจเป็นประธาน เพราะเมื่อจิตใจมีความละเอียดต่อบาปทุจริต กาย และวาจาก็จะไม่
เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเอง บุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่า
สัมมาชีพในทางปฏิบัติเป็นเรื่องที่ว่าด้วยการใช้ชีวิตบนหลักศีลธรรม ไม่ใช่เรื่องการประกอบอาชีพ
สุจริตเพียงอย่างเดียว

ส่วนหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ มี 5 หลักธรรม ดังนี้

1) หลักธรรมคัมภีร์ครองโลก ได้แก่ (1) หิริ คือ ความละเอียดต่อบาป (2) โอตตปปะ คือ
ความเกรงกลัวต่อบาป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 23, 2539)
บุคคลที่มีหิริโอตตปปะประจำใจ จะเป็นผู้มีกายวาจาใจสะอาด มีความละเอียดซื่อสัตย์ต่อบาป มีมโน
ธรรมสำนึก ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกงบุคคลอื่น ไม่เอาัดเอาเปรียบบุคคลอื่น
และไม่มุ่งหวังกำไรหรือผลประโยชน์เป็นตัวตั้ง ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

“หลักหิริโอตตปปะ ละเอียดซื่อสัตย์ต่อบาป เป็นตัวควบคุมหมดเลย กายสุจริต ก็จะถูก
ควบคุมด้วยหิริโอตตปปะ แล้วมันจะเกิดสำนึกและตระหนักว่า สิ่งที่เรากระทำ ต้องไม่
เบียดเบียนคนอื่น ไม่ทำให้ตัวเองเดือดร้อน ไม่ใช่หวังแค่มุ่งผลว่าจะได้ผลกำไร” (วุฒินันท์
กันตเตียน, 2566, 4 กุมภาพันธ์)

2) หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถสังวัตตนิกรธรรมหรือหัวใจเศรษฐี ได้แก่ (1) อุฏฐานสัมปทา คือ
ความถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยัน (2) อารักขสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยการรู้จักเก็บออม
(3) กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดีเป็นเพื่อน (4) สมชีวิตา คือ การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง
(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 23) บุคคลที่ดำเนินชีวิตบน
หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถสังวัตตนิกรธรรม จะทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร ประหยัดมัธยัสถ์ ใช้จ่ายอย่าง
พอประมาณ ไม่คบคนชั่ว ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

“หัวใจเศรษฐี อุ อา กา สะ หมายถึง พร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร คนไม่ว่าจะทำ
อาชีพอะไร ซึ่งเราคิดว่าเป็นสัมมาชีพ แล้วทำอย่างนี้ ผมว่าไม่อดตาย” (โกนิษฐ์ ศรีทอง,
2566, 8 กุมภาพันธ์)

3) หลักไตรสิกขา ได้แก่ (1) ศีล คือ การรักษาพระบัญญัติ กฎหมาย กติกาสังคม (2)
สมาธิ คือ การอบรมจิตใจให้มีความสงบมีคุณธรรมประจำใจ (3) ปัญญา คือ การศึกษาวิชาการและ

การปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20) บุคคลที่ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา จะไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย (ศีล) มีจิตใจดี ทำงานด้วยความขยัน ยึดมั่นในหลักความซื่อสัตย์สุจริต (สมาธิ) มีปัญญาในการสร้างสรรค์งาน และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (ปัญญา) ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

“คนจะประกอบอาชีพอะไรก็ตาม จะต้องมีความบริสุทธิ์ จะต้องสะอาดกาย มีศีล มีกฎระเบียบ มีกฎหมาย เรื่องสมาธิ แต่เราจะไม่พูดเรื่องกรรมฐาน สมาธิที่ผมต้องการ จะสื่อคือเรื่องจิตใจ หมายความว่า จิตใจของคนที่จะมีสัมมาชีพที่ถูกต้องตามแนวพุทธ คือ ความซื่อสัตย์สุจริตจริงใจ มีแนวคิดที่เป็นแนวปัญญา คือแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์ ต่อยอดได้” (มนตรี สิริโรจนานันท์, 2566, 3 กุมภาพันธ์)

4) หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ (1) ฉันทะ คือ การมีใจฝักใฝ่ (2) วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม (3) จิตตะ คือ การมีจิตจดจ่อ (4) วิมังสา คือ การคิดวิเคราะห์ หมั่นพิจารณาหาเหตุผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 35) บุคคลที่นำหลักอิทธิบาท 4 เข้ามาประยุกต์ใช้ในการทำงาน เขามีใจรักในงาน (ฉันทะ) มีความเพียรพยายาม ทำงานด้วยความบากบั่น (วิริยะ) มีจิตใจจดจ่ออยู่กับงานที่ทำ (จิตตะ) และจัดการการงานให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์ พร้อมกับพิจารณาหาข้อบกพร่องของงาน เพื่อปรับปรุงงานให้ดียิ่งขึ้น (วิมังสา) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2565)

5) หลักอริยสัจ 4 ได้แก่ (1) ทุกข์ คือ ความทุกข์ทางกายทางใจ (2) สมุทัย คือ สาเหตุของความทุกข์ (3) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หรือนิพพาน (4) มรรค คือ แนวทางการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 35) บุคคลที่นำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ เขาจะเข้าใจความรู้สึกของบุคคลอื่น ไม่คดโกงบุคคลอื่น ยึดมั่นในหลักศีลธรรม มีความเมตตาต่อบุคคลอื่น ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

“รู้ว่า ทุกข์ คืออะไร ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ทุกข์ตัวเอง ทุกข์สังคม เพราะฉะนั้น ในการประกอบอาชีพ ควรเอาใจเขามาใส่ใจเรา ไม่ควรทำความทุกข์ให้กับคนอื่น เพราะว่าทุกคนไม่อยากให้ใครโกง เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ว่าคนอื่นจะมีความทุกข์ ก็ต้องมีเมตตาต่อเขาด้วย” (ประเวศ อินทองปาน, 2566, 13 กุมภาพันธ์)

2. การศึกษาแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน พบว่า อริยสัจ 4 ประกอบด้วย ทุกข์ คือ การกำหนดรู้ปัญหา สมุทัย คือ การค้นหาสาเหตุของปัญหา นิโรธ คือ การกำหนดเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหา และ มรรค คือ การลงมือแก้ไขปัญหา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป.อ.ปยุตโต), 2562) เมื่อนำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ร่วมกับแนวคิดการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน จึงทำให้ได้แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน ซึ่งมี 4 ขั้นตอนตามกรอบของอริยสัจดังนี้

1) ทุภะ: การศึกษาสภาพปัญหา ปราชญ์ชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ มีความชำนาญ ประสบความสำเร็จในอาชีพ และมีจิตอาสาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชาวบ้าน โดยปราชญ์ชุมชนจะมีทีมงาน 4-5 คนเป็นผู้ช่วย (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561) อันดับแรก ปราชญ์ชุมชนควรศึกษาศถานการณ์การดำเนินธุรกิจ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ความสามารถในการแข่งขัน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินธุรกิจ นอกจากนี้ ควรศึกษาด้านการตลาดในประเด็นต่าง ๆ เช่น ศึกษาผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาด ราคาที่เหมาะสมของผลิตภัณฑ์ ช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน จะอย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ช่องทางจำหน่ายออนไลน์มีความเหมาะสม เพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้สะดวก ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ “การจำหน่ายสินค้าต้องดูตลาด ตลาดในหมู่บ้าน ตลาดในอำเภอ หรือว่าขายออนไลน์ ปัจจุบันเป็นยุคดิจิทัล ถ้านำไปขายในระบบออนไลน์ คนรุ่นใหม่จะสั่งซื้อได้สะดวก แต่เราต้องโฆษณาสินค้า อธิบายคุณสมบัติ และราคา” (ประเวศ อินทองปาน, 2566, 13 กุมภาพันธ์)

2) สมุทัย: การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน ลำดับต่อมา ปราชญ์ชุมชนควรสำรวจความสนใจของชาวบ้านในชุมชนเพื่อทราบว่า อาชีพที่จะสอนเป็นที่สนใจของชาวบ้านหรือไม่ นอกจากนี้ ควรวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนเพื่อทราบว่า อาชีพนั้นเหมาะสมแก่ชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ เพราะชุมชนแต่ละแห่งมีภูมิปัญญา แหล่งทุน วัตถุดิบ สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนจะทำให้ชาวบ้านมีโอกาสประสบความสำเร็จในอาชีพได้ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อเสนอแนะว่า “ปราชญ์ชุมชนต้องวิเคราะห์ว่าชุมชนนี้ อาชีพอะไรเหมาะสมที่จะส่งเสริมพวกเขา” (ประเวศ อินทองปาน, 2566, 13 กุมภาพันธ์)

3) นิโรธ: การกำหนดเป้าหมายและวางแผน ปราชญ์ชุมชนควรกำหนดเป้าหมายการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน โดยปราชญ์ชุมชนอาจจะกำหนดเป้าหมายที่ไม่สูงเกินไป เช่น เป้าหมายคือการสร้างอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านหรือสร้างความมั่นใจในการประกอบเดิมให้กับชาวบ้าน ถัดจากนั้น ปราชญ์ชุมชนควรวางแผนการพัฒนาสัมมาชีพเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ และควรวางแผนอย่างรอบครอบ เพราะหากแผนที่วางไว้เกิดข้อผิดพลาด ย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านอย่างแน่นอน ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

“การสร้างสัมมาชีพ การเพิ่มให้มีอาชีพทางเลือกอีกอาชีพหนึ่ง เขาอาจจะมียู่แล้ว ก็ไม่เป็นไร เราไปเพิ่มความมั่นใจให้เขาอีก” (โยธิน แสงวดี, 2566, 7 กุมภาพันธ์)

“ก่อนลงมือทำอะไร มันต้องคิดร่วมกัน เอาความเป็นพี่น้องมาเกาะเกี่ยวกัน คิด เยอะ ๆ แล้วก็ออกแบบเยอะ ๆ เวลาทำ จะต้องไม่ผิดพลาด เพราะว่าชาวบ้านเรียนรู้ บ่อยไม่ได้ เขาไม่มีเวลา เขาลำบากอยู่แล้ว” (วรรณดี สุทธินรากร, 2556, 9 กุมภาพันธ์)

4) มรรค: การพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน มี 4 ขั้นตอน โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

(1) การแจ้งให้ทราบ ก่อนที่ปราชญ์ชุมชนจะสอนอาชีพให้กับชาวบ้าน ควรแจ้งให้ชาวบ้านทราบก่อนว่า ตนจะเข้ามาสอนอาชีพและจะร่วมสู้เคียงบ่าเคียงไหล่ ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ “แจ้งให้ทราบว่า เราจะเข้ามาร่วมงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับเขา นั่นก็คือ Inform หรือแจ้งให้เขาทราบนั่นเอง” (โยธิน แสงวดี, 2566, 7 กุมภาพันธ์)

(2) การเปิดรับสมัครชาวบ้านเข้าฝึกอบรม ปราชญ์ชุมชนควรรับสมัครชาวบ้านที่มีความสนใจเข้าฝึกอบรมอาชีพ และไม่ควรถูกกำหนดกฎเกณฑ์ในการรับสมัครเพราะจะเป็นการปิดกั้นโอกาสในการพัฒนาทักษะอาชีพของชาวบ้าน ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ “ปล่อยให้ทุกคนได้เดินทางบน Way ของตัวเอง เราต้องคบความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะทุกคนก็ต้องหา Way ที่จะเติบโตแบบปัจเจก” (วรรณดี สุทธินรากร, 2556, 9 กุมภาพันธ์)

(3) การสอนอาชีพแก่ชาวบ้าน ปราชญ์ชุมชนควรให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพแก่ชาวบ้าน ควรพาชาวบ้านไปศึกษาดูงานเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับชาวบ้าน รวมถึงควรมอบหมายงานให้ชาวบ้านได้ฝึกปฏิบัติ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561) นอกจากนี้ ปราชญ์ชุมชนควรแนะนำให้ชาวบ้านประเมินตนเองหรือพิจารณาข้อดีข้อบกพร่องของตนเอง เพื่อปรับปรุงพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ “เราต้องสอนบุคคล คราวเรือน ชุมชนที่เราทำงานด้วย ให้รู้จักประเมินผลตนเองภายใต้คำว่า สัมมาชีพ ภายใต้แนวปฏิบัติที่ดี” (โยธิน แสงวดี, 2566, 7 กุมภาพันธ์)

(4) การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ เมื่อชาวบ้านมีทักษะอาชีพแล้ว ปราชญ์ชุมชนควรผลักดันหรือส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อผลิตสินค้าจำหน่าย จะอย่างไรก็ตาม การจัดตั้งกลุ่มอาชีพจะประสบความสำเร็จได้ ต้องอาศัยหลากหลายองค์ประกอบ ได้แก่ ทุน บุคคล การจัดการ และคุณธรรม ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ “การจัดตั้งและพัฒนากลุ่มสัมมาชีพ ซึ่งเป็นการใช้ความร่วมมือทำผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่าย ก็ต้องดูหลาย ๆ ปัจจัยด้วยกัน บุคคล ทุน การจัดการ คุณธรรม” (ประเวศ อินทองปาน, 2566, 13 กุมภาพันธ์)

อภิปรายผลการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยดังกล่าวมาอภิปรายผลดังนี้

1. การศึกษาหลักการสัมมาชีพและหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ พบว่าสัมมาชีพ คือ อาชีพที่บริสุทธิ์ สะอาดทั้งกายวาจาใจ โดยมีหลักการ 3 ข้อ ดังนี้ 1) ความสะอาดทางกาย คือ การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อจำหน่าย การไม่ขโมยทรัพย์สินของบุคคลอื่น การไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนเอง บุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อม การไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย และการไม่ประกอบมิถนาวณิชชา 2) ความสะอาดทางวาจา คือ การงดเว้นจากการพูดเท็จเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่น 3) ความสะอาดทางใจ คือ การไม่เอาใจเปรียบบุคคลอื่น การไม่มีอคติ การประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การใช้ปัญญาในการสร้างสรรค์อาชีพและแก้ไขปัญหา การบริหารชีวิตอย่างสมดุลในท่ามกลางคน ธรรมชาติ และความเชื่อ ทั้งนี้เพราะหลักการสัมมาชีพที่สมบูรณ์ ควรเป็นหลักการที่ครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากบุคคลมีใจดี เขาจะพูดดีหรือทำดีตามไปด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 25) หมายความว่า บุคคลที่มีใจงดงาม มีความซื่อสัตย์ มีความละเอียดต่อบาป มีปัญญาสร้างสรรค์อาชีพ เขาย่อมไม่พลาดไปประกอบมิถนาวณิชชาทางกายหรือทางวาจา เช่น การฆ่าสัตว์เพื่อจำหน่าย หรือ การพูดโกหกหลอกลวงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่น เป็นต้น ส่วนหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ มี 5 หลักธรรม ดังนี้ 1) หลักธรรมคัมภีร์โลก ได้แก่ หิริ คือ ความละเอียดต่อบาป โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป 2) หลักทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรมหรือหัวใจเศรษฐี ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยการรู้จักเก็บออม กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดีเป็นเพื่อน สมชีวิตา คือ การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง 3) หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล คือ การรักษากฎระเบียบ และข้อปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา สมาธิ คือ การอบรมจิตใจให้มีคุณธรรมประจำใจ ปัญญา คือ การศึกษาวิชาการและการลงมือปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง 4) หลักอิทธิบาท ได้แก่ ฉันทะ คือ ความพอใจในการทำงาน วิริยะ คือ การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร จิตตะ คือ การมีจิตใจจดจ่ออยู่กับงานที่ทำ วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาการงานเพื่อสร้างสรรค์และปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น 5) หลักอริยสัจ ได้แก่ ทุกข์ คือ การเข้าใจความรู้สึกของบุคคลอื่น สมุทัย คือ การไม่คิดโทษบุคคลอื่น นิโรธ คือ การยึดมั่นในหลักศีลธรรม มรรค คือ การปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและมีเมตตาต่อบุคคลอื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระมหาเจริญสุข คุณวีโร, พระปราโมทย์ วาทโกวิโท และเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก (2563) พบว่า หลักสัมมาชีพ คือ หลักของอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสังคม และมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ ในมุมมองของพระพุทธศาสนา หลักสัมมาชีพ คือ การดำรงอยู่ที่ประกอบด้วยความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ละเว้นจากทุจริตทั้งปวง ไม่

ทำความเข้าใจตัวเองและผู้อื่น ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพ ประกอบด้วย 1) ศีล 5 ซึ่งเป็นกรอบพื้นฐานของการดำรงชีวิต 2) อิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เอื้อต่อการทำงานทุกประเภท 3) หลักจักร 4 เสาหลักที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง 4) หลักสันโดษ 5) หลักอริยทรัพย์ ซึ่งเป็นหลักที่เริ่มจากความเชื่อที่มั่นคง มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิต มีความละเอียดรอบคอบต่อทุจริต และมีปัญญาในการแก้ไขปัญหา 6) มรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหลักที่ยึดมั่นความพอเพียงตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา จะอย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยของธนรัฐ สะอาดเอี่ยม และคนอื่น ๆ มีความแตกต่างจากผลการวิจัยของคณะผู้วิจัยในประเด็นที่ว่า ผลการวิจัยของคณะผู้วิจัยพบว่า หลักอริยทรัพย์ 4 ได้แก่ ทุภะ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ แต่ผลการวิจัยของธนรัฐ สะอาดเอี่ยม และคนอื่น ๆ กลับพบว่า หลักอริยทรัพย์ หลักจักร 4 และหลักสันโดษ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระบุญสม อนาลโย (ศรีสุข) ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม และพระราชวิมลโมลี (2565) พบว่า หลักสัมมาชีพ คือ การงดเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิด การประกอบอาชีพที่สุจริต ส่วนหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องในการประกอบอาชีพ ได้แก่ 1) หลักอริยมรรค เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีพ 2) หลักอริยทรัพย์ 3) หลักอิทธิบาท เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย 4) ศีล เป็นหลักธรรมที่คุ้มครองกายวาจาให้สงบเรียบร้อย 5) หลักสุจริต เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต 6) หลักทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมที่เอื้ออำนวยประโยชน์เบื้องต้นแก่มนุษย์ 7) หลักกกุลจิริฎฐิติธรรม เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ตระกูลดำรงมั่น จะอย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยของคณะผู้วิจัยแตกต่างจากงานวิจัยของพระบุญสม อนาลโย (ศรีสุข) และคณะ ในประเด็นที่ว่า คณะผู้วิจัยไม่ได้พบว่า หลักอริยทรัพย์ หลักกกุลจิริฎฐิติธรรม เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพหรือเกี่ยวเนื่องในการประกอบสัมมาชีพ และในขณะเดียวกัน พระบุญสม อนาลโย (ศรีสุข) และคนอื่น ๆ ก็ได้พบว่า หลักอริยทรัพย์ 4 เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ

2. การศึกษาแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน พบว่า แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน มี 4 ขั้นตอนตามกรอบของอริยทรัพย์ดังนี้ 1) ทุภะ: การศึกษาสภาพปัญหา อันดับแรก ปราชญ์ชุมชนควรศึกษาสถานการณ์การดำเนินธุรกิจ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ความสามารถในการแข่งขัน และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานธุรกิจ รวมถึงควรศึกษาด้านการตลาด 2) สมุทัย: การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน ปราชญ์ชุมชนควรสำรวจความสนใจด้านอาชีพของชาวบ้าน ควรวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนก่อนสอนอาชีพให้กับชาวบ้าน 3) นิโรธ: การกำหนดเป้าหมายและวางแผน ปราชญ์ชุมชนควรกำหนดเป้าหมายการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน และควรวางแผนการพัฒนาสัมมาชีพอย่างรอบครอบ ทั้งนี้เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายและเกิดผลดีต่อ

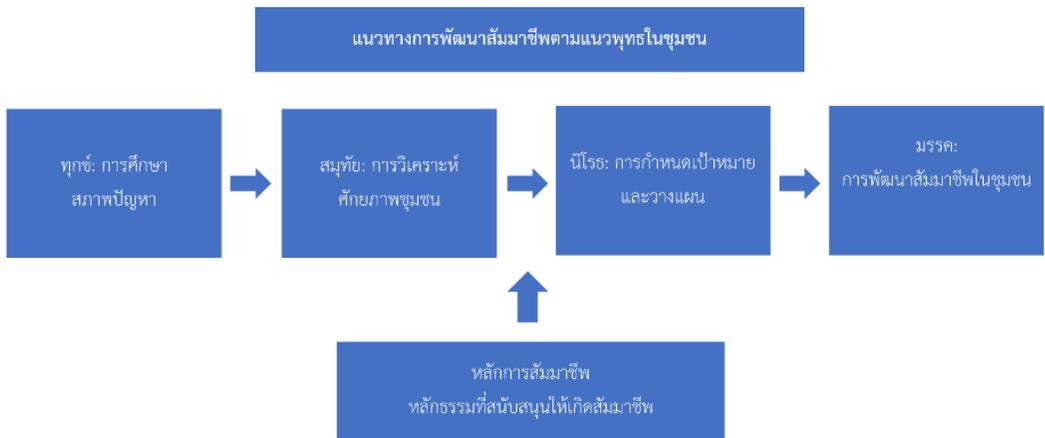
ชาวบ้าน 4) มรรค: การพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การแจ้งให้ชาวบ้านทราบ (2) การเปิดรับสมัครชาวบ้านเข้าฝึกอบรม (3) การสอนอาชีพแก่ชาวบ้าน (4) การสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน ควรมีการศึกษาสภาพปัญหาเพื่อทราบถึงสถานการณ์การดำเนินธุรกิจและการตลาดในปัจจุบันเป็นอันดับแรก เพราะว่า ข้อมูลจากการศึกษาดังกล่าวมีประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาสัมมาชีพ ถัดจากนั้น ควรวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนเพื่อทราบว่า ชุมชนมีศักยภาพมากน้อยเพียงใด เพราะว่า ความพร้อมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสัมมาชีพให้ประสบความสำเร็จ ต่อมา เมื่อทราบว่า ชุมชนมีความพร้อมจึงดำเนินการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชนด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบ รับสมัครชาวบ้านเข้าฝึกอบรม สอนอาชีพให้กับชาวบ้าน และสนับสนุนให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของชมพู อิศรายวัฒน์ และธิดารัตน์ คิมกระโทก (2561) พบว่า แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพควรดำเนินการด้วยการสอนอาชีพให้แก่ชาวบ้าน แนะนำชาวบ้านให้ปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อจะได้ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่งเสริมชาวบ้านให้นำความรู้จากการเรียนรู้ไปประกอบอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน สอดคล้องกับงานวิจัยของชบาไพร ชัยหาเนตร์ และภักดี โพธิ์สิงห์ (2563) พบว่า การฝึกอบรมสร้างสัมมาชีพชุมชน หมายถึง แขนงนำสัมมาชีพเข้าไปแนะนำให้มีความรู้เกี่ยวกับสัมมาชีพ เน้นให้ชาวบ้านได้ฝึกปฏิบัติจริง (4) การส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพมั่นคง หมายถึง แขนงนำสัมมาชีพหรือทีมสัมมาชีพ กำกับติดตามหรือสนับสนุนชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านนำความรู้ไปประกอบอาชีพ และมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และสอดคล้องกับงานวิจัยของมนสิชา อนุกุล (2565) พบว่า แนวทางการส่งเสริมอาชีพในชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1) กิจกรรมต้นน้ำ คือ การนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนมาเพิ่มมูลค่า 2) กิจกรรมกลางน้ำ คือ การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ 3) กิจกรรมปลายน้ำ คือ การส่งเสริมด้านการตลาดและการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยเน้นตลาดชุมชน 4) กิจกรรมสนับสนุน คือ การส่งเสริมด้านความรู้ในการจัดตั้งและการดำเนินงานกลุ่มอาชีพ 5) กิจกรรมส่งเสริมความรู้ในด้านอื่น คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้กลุ่มอาชีพสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการธุรกิจชุมชน

สำหรับแนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชนดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีการนำหลักอริยสัจ 4 เข้ามาประยุกต์ใช้ ทั้งนี้เพราะคณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2563) เป็นฐานคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังวิธีการที่ว่า การปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ คือ การใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้ง

และนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ามาเพิ่มเติมในเนื้อหาของศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อให้ศาสตร์เหล่านั้นมีความสมบูรณ์ในแง่ศีลธรรม

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน แหล่งที่มา: คณะผู้วิจัย

แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชนตามภาพดังกล่าว มีคำอธิบายดังนี้ว่า การพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน จะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาสภาพปัญหา เช่น สถานการณ์การค้า การเงิน ธุรกิจ การตลาด เป็นต้น และวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนเพื่อทราบว่า ชุมชนมีความพร้อมมากน้อยเพียงใด ถัดจากนั้น จึงกำหนดเป้าหมายการพัฒนาสัมมาชีพและวางแผนการพัฒนาสัมมาชีพด้วยความรอบคอบ ทั้งนี้เพื่อให้แผนสามารถขับเคลื่อนชุมชนสู่เป้าหมายตามที่ตั้งไว้ ต่อมาจึงแจ้งให้ชาวบ้านทราบถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชน เปิดรับสมัครชาวบ้านที่มีความสนใจเข้าฝึกอบรม ดำเนินการสอนอาชีพให้กับชาวบ้าน มอบหมายให้ชาวบ้านฝึกทักษะอาชีพ และสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพ จะอย่างไรก็ตาม หลักการสัมมาชีพและหลักธรรมที่สนับสนุนให้เกิดสัมมาชีพ เป็นฐานคิดในการพัฒนาสัมมาชีพในชุมชนให้อยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือผู้ใหญ่บ้านในแต่ละชุมชน ควรกำหนดแผนงานพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชนเพื่อสร้างทักษะอาชีพให้กับชาวบ้านและเพื่อส่งเสริมชาวบ้านให้มีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งนี้ เพื่อที่ชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

2. พระสงฆ์ควรใช้วัดเป็นศูนย์รวมฝึกทักษะอาชีพและควรกำหนดแผนงานพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธ โดยเชิญปราชญ์ชุมชนมาสอนอาชีพแก่ชาวบ้าน เดือนละ 1 ครั้ง

3. พระสงฆ์ควรกำหนดแผนงานเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพในชุมชน โดยผลักดันให้ชาวบ้านประกอบสัมมาชีพตามทุนที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ทุนภูมิปัญญา เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อที่ชาวบ้านจะได้มีอาชีพทางเลือกที่หลากหลายและมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธโดยใช้ขยะรีไซเคิลภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนเป็นฐานในพื้นที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา” คณะผู้วิจัยขอขอบคุณและอนุโมทนาต่อสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุญาติให้ทุนวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2561). *แนวทางการสร้างสัมมาชีพชุมชน ปี 2562*.

กรุงเทพฯ : บริษัท บีทีเอสเพรส จำกัด.

กระทรวง จารุศิริระ. (2562). *7 สาเหตุของความยากจนในสังคมไทย*. เข้าถึงได้จาก [https:// forbes thailand.com/commentaries/insights/7](https://forbes-thailand.com/commentaries/insights/7)

โกนิษฐ์ ศรีทอง. (2566, 8 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร, พระมหาวิญญูธรรม ญาณกิตติ และอรชร ไกรจักร์, ผู้สัมภาษณ์)

ชบาไพร ชัยหาเนตร์ และภักดี โพธิ์สิงห์. (2563). การสร้างสัมมาชีพชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 11(1), 54-55.

ชมพู อิศรายวัฒน์ และธิดารัตน์ คิมกระโทก. (2561). พัฒนาสัมมาชีพตามวิถีชีวิตชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ในระดับครัวเรือนของประชาชน อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 2(3), 435-436.

- ฐานเศรษฐกิจ.(2565). *ส่องสถิติคนจนปี 2565 จังหวัดไหน มีมากที่สุด-น้อยสุด*. เข้าถึงได้จาก <https://www.thansettakij.com/economy/514229>
- ณัฐภัทร์ กิ่งเนตร และคณะ. (2562). *ภาพรวมความเหลื่อมล้ำของไทยในศตวรรษที่ 2*. เข้าถึงได้จาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/EconomicConditions/AAA/Inequality_4GiniCoefficient.PDF
- ทาริตา แต่งเส็ง, ณัฐวิภา ทองรุ่ง และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2020). การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธ. *Journal of Modern Learning Development*, 5(4), 239-253.
- ทิพาภรณ์ เยสุววรรณ. (2562). หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง. ใน *ประชุมวิชาการพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ระดับชาติและนานาชาติ เรื่อง “พระพุทธศาสนา: รากฐานการพัฒนาสังคมพุทธวัฒนธรรม”* (น. 312). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระมหาเจริญสุข คุณวีโร, พระปราโมทย์ วาทโกวิโท และเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก. (2563). การศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพและความรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(2), 435-436.
- นำโชค อุ่นเวียง. (2564). *ปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน*. เข้าถึงได้จาก <https://www.truelookpanya.com/learning/detail/34778>
- ประเวศ อินทองปาน, (2566, 13 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบุญ ณ วุฑฒิกโร และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต. (2553). วิถีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่. ใน *สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบุญสม อนาลโย (ศรีสุข), ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม และพระราชวิมลโมลี. (2565). การศึกษาหลักสัมมาชีพกับการประกอบหัตถกรรมเครื่องเงินในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 13(2), 152-154.
- พระมหาภาทร อาภาธโร (อินทหะพุล) และพลวัฒน์ สีทา. (2562). การพัฒนาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 2(3), 113-128.
- ภัทรภาพร เกษสังข์. (2559). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มนตรี สิริโรจนานันท์, (2566, 3 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- มนสิชา อนุกุล. (2565). *แนวทางการจัดการส่งเสริมกลุ่มอาชีพชุมชน ตำบลบางชะแยง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี*. *วารสารวิทยาการจัดการปริทัศน์*, 24(1), 142.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โยธิน แสงวดี, (2566, 7 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- วรรณดี สุทธิธารกร, (2566, 9 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- วรรณดี สุทธิธารกร. (2562). *การวิจัยเชิงคุณภาพ: การวิจัยในกระบวนการทัศน์ทางเลือก*. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.
- วุฒินันท์ กันทเตียน, (2566, 4 กุมภาพันธ์). *แนวทางการพัฒนาสัมมาชีพตามแนวพุทธในชุมชน*. (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2565). *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน*. เข้าถึงได้จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/increasing_work_efficiency.pdf
- อนงนาฏ สิทธิคง. (2565). *หนี้ครัวเรือนไทย ปี 2565 เฉลี่ยอยู่ที่ 5 แสนบาทต่อครัวเรือน สูงสุดตั้งแต่เริ่มมีการสำรวจ จากค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น*. เข้าถึงได้จาก <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG220825171831085>
- อาภา วรรณฉวี. (2564). *การวิจัยเอกสาร*. เข้าถึงได้จาก <https://bsru.netdocumentary-research/>
- Elise, W. & Richard, W. (2013). *Learning about Qualitative Document Analysis*. IDS Practice Papers. Retrieved from <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Moneybuffalo. (2565). คนจนหมดประเทศ ในกันยายน 2565 นี้ จริงหรือ ? – เหตุใดรัฐบาลถึง
มั่นใจขนาดนั้น. เข้าถึงได้จาก [https://www.moneybuffalo.in.th/economy/the-
poor-will-run-out-in-the-country-this-september-2022-is-that-true](https://www.moneybuffalo.in.th/economy/the-poor-will-run-out-in-the-country-this-september-2022-is-that-true)

